

Мастацкая адметнасць літаратурнай казкі Якуба Коласа

Жанр літаратурнай казкі ў творчай спадчыне Якуба Коласа ўнікальны, ён дае магчымасць асэнсаваць працэс развіцця мастацкай свядомасці першай паловы XX ст. і выявіць індывідуальную непаўторнасць пісьменніка, які закладваў асновы развіцця маладой беларускай прозы. Найважнейшай прыкметай любой літаратурнай казкі з'яўляецца тое, што яна звязана гарманічным адзінствам як з фальклорам, адкуль наследуе ўніверсальную цэласнасць і філасофска-сімвалічную трактоўку, так і з прыгожым пісьменствам, якое імкнецца спасцігнуць духоўную сутнасць чалавека, яго непаўторнасць і адметнасць.

Пільная ўвага Коласа да глыбінных асноў народнага жыцця, калектыўнай свядомасці, і разам з тым пошук новых форм выяўлення нацыянальнай ідэі, маральна-этычных парадыгм беларусаў вымагалі звярнуцца да жанру літаратурнай казкі, базавую сутнасць якой складае філасофская канцэпцыя цэласнасці духоўнага быцця чалавека і свету і ідэя сувярэннасці асобы. У часы Якуба Коласа філасофская казка не была распаўсюджанай жанравай формай беларускай літаратуры. Цікавасць пісьменніка да казкі выклікана яго маральна-этычнымі ўяўленнямі пра свет, карані якіх варта шукаць у дзяцінстве мастака слова. Беларускія народныя казкі і песні сфарміравалі чуласць аўтара да слова, сталі крыніцай яго натхнення. Коласава філасофская казка пачатку XX ст. сцвярджала агульначалавечыя каштоўнасці дабрыні, спагады, спачування, дапамогі, і разам з тым адлюстроўвала драматызм асобы, яе індывідуальнай свядомасці. Загаловак “Казкі жыцця” і вершаваныя радкі “Замест прадмовы” з'яўляюцца ключом да ўсяго цыкла, у аснове якога ідэя ўніверсальнага адзінства чалавека і прыроды, ідэальнага знітанання жыцця і душы як руху/развіцця:

Не ў аднэй толькі нашай душы
Зерне ёсць хараства —
Аб ім казку складае ў цішы
Колас нівы, трава.
Не ў адным толькі сэрцы людзей
Іскра праўды гарыць —
Аб ёй песню пяе салавей,
Аб ёй рэчка журчыць.
У той песні, шырокай, як свет,
Чутны ветры і гром.
Дык прымі ж ты прывет,
Свет бязмежны, мой дом [1, с. 6].

Яркім вобразам-метафарай у “Казках жыцця” стала вада. Вобраз вады сімвалізуе ў пісьменніка рух з яго адметнымі рытмам і мелодыяй, перададзенымі праз кінематаграфічную тэхніку пісьма. Аўтарская манера пісаць тэкст кароткімі абзацамі выразна праявілася ў многіх “Казках жыцця”, дзе

кадры-абзацы нясуць інфармацыю аб шматтаблічным і бясконца багатым свеце і аб яго тонкім аўтарскім успрыняцці, што выяўляецца праз лірычную танальнасць твораў (“старасвецкі лес”, “кашлатыя яліны”, “вечер — фальшывы прыцель”, “дробненькія хвалькі”, “сарамяжлівая крынічка”). Багатая паэтычная метафарызацыя, якая ідзе ад творчай фантазіі народа, пакладзена мастаком у аснову стылю казак.

Эстэтыка чароўнага, таямнічага фарміравалася ў творах Якуба Коласа пад уплывам найперш народнай казкі, а таксама рускай і еўрапейскай літаратур. Літаратурная апрацоўка міфалагічнага матыву, напрыклад, “Жывой вады” дае магчымасць Коласу па-новаму разгарнуць казачны сюжэт і тым самым раскрыць глыбінны сэнс мастацкага сімвала. Пісьменнік узняўся на ўзровень касмічнага асэнсавання прыродных стыхій, якія на мове сімвалаў гавораць аб таямніцах быцця і чалавечага лёсу ўвогуле. Мастацкі сімвал фантастычнага, загадкавага ў казках Якуба Коласа пашырае межы філасофскага і гістарычнага ўспрыняцця мінулага. Беларускі мастак слова, як і рамантыкі, глядзіць на прыроду як на вобраз універсальнай цэласнасці свету. Характар адлюстравання прыроды ў “Казках жыцця” звязаны з арыентацыяй на фальклорныя крыніцы. Казачны пейзажны малюнак у Коласа набывае глыбінны філасофскі сэнс.

Беларускі мастак слова пісаў “Казкі жыцця” на працягу ўсёй творчасці. Зварот да жанру казкі, напоўненай заўсёды пазітыўнай якасцю пераадоўваць абсурдныя жыццёвыя канфлікты нават у самых праблемных моманты развіцця грамадства, сведчыць аб імкненні пісьменніка аднавіць духоўную цэласнасць чалавека ў перыяды гістарычных зломаў. Якуб Колас імкнуўся перадаваць сваё светаадчуванне не ў гатовым выглядзе, а як працэс асэнсавання, пачуццёвага пазнання асобы. У “Казках жыцця” аўтар стварыў характэрную менавіта для прытчы філасофска-метафарычную мадэль светабудовы.

Большасці казак пісьменніка ўласцівы суб'ектыўны лірычны пачатак, які часта праяўляўся ў добразычлівай іроніі да сваіх персанажаў, што дапамагала ствараць атмасферу цеплыні і шчырасці ў творы.

Аўтарская казка запазычыла з народнай базавую жанравую прыкмету: прысутнасць фантастычнага, якое праяўляецца ў сюжэце, вобразах, хранатопе, мове. Такім спосабам адбываецца спалучэнне рэальнага і фантастычнага пачаткаў. Дамінантная роля ў гэтым належыць аўтару; ён ажыццяўляе псіхалагізацыю вобразаў, але прытрымліваецца норм казачнага канона ў цэлым. Пры ўсёй фантастычнасці літаратурнай казкі вобразы яе глыбока рэалістычныя, казачны персанаж паводзіць сябе паводле законаў чалавечай логікі.

Філасофская казка Якуба Коласа пазбаўлена выразна адкрытага канфлікту, адсюль рэдуцыраваны падзейны бок сюжэта (“Камень”, “Балотны агонь” і інш.). “Казкі жыцця” невялікія па аб'ёму і па жанравай форме набліжаны да гнасеялагічнай прытчы. Менавіта гнасеялагічная функцыя Коласавай казкі выводзіць на першы план не падзейны рад, а працэсы рэфлексіі і сузірання, скіраваныя на паглыбленне ведаў пра чалавека і свет. Якуб Колас

выкарыстоўваў у творах механізм памылкі, няправільнага тлумачэння (казкі “Балотны агонь”, “Як птушкі дуб ратавалі”, “Зло — не заўсёды зло” і інш.), што дэвуалізавала абсурд сітуацыі, яе нонсенс.

У арганізацыі сістэмы персанажаў Якуб Колас арыентаваўся пераважна на фальклорныя ўзоры, захоўваючы народна-паэтычную вобразнасць, і ў той жа час пісьменнік уводзіў у творы не ўласцівых беларускай казцы герояў (осы, страказа). Розныя выказванні, думкі дзеючых асоб (казка “Што яны страцілі”) падаваліся аўтарам па прынцыпу кантрасту, калі адна думка дапаўняе іншую, і разам яны ўтвараюць адзіную светапоглядную сістэму казкі.

Умоўнасць і абстрактнасць мастацкага хранатопу Якуб Колас таксама наследуе з народнай казкі; характарыстыкі прасторыносяць часцей за ўсё намінацыйны характар. Праўда, часам прасторавыя зоны напаўняюцца арыгінальным семантычным значэннем і важнымі мастацкімі характарыстыкамі (казкі “У балоце”, “Даль”). Пісьменнік захоўвае ўласцівую фальклору персаніфікацыю прыроды і асобных яе аб'ектаў (хмарка, дрэва, сонейка, месяц і інш.). Калі прастора ў Коласа геаграфічна абазначана, то час не суадносіцца з рэальным часам, ён умоўны; казка быццам бы пачынаецца з небыцця, па-за часам і па-за падзеямі: “Ніхто не памятае”, “Даўно-даўно, не за нашу памяць гэта было”, “Жыў-быў... Жылі-былі” і г. д.

Казка Якуба Коласа мае шырокія абагульненні, філасофскую глыбіню. Коласаўскі казачны пейзаж напоўнены глыбокім сэнсам, што дае магчымасць перадаваць пачуцці і перажыванні героя. “Казкі жыцця” даказалі, што любую тэму (маральна-этычную, сацыяльную, палітычную і інш.) можна ўвасобіць у казачнай форме. Вострае адчуванне прыгажосці ў свеце, жаданне бачыць людзей шчаслівейшымі прадвызначылі зварот Якуба Коласа менавіта да філасофскай казкі, якая сцвярджае агульначалавечыя маральныя каштоўнасці. Праз філасофскі падтэкст аўтар спрабаваў асэнсаваць тагачасную супярэчлівую рэчаіснасць. Спалучэнне мастацкай фантазіі аўтара з фальклорнай традыцыяй давала магчымасць Коласу ствараць цэласны арыгінальны свет, важную ролю ў якім адыгрывала візуалізацыя як канкрэтных прадметаў, так і абстрактных паняццяў, што заўсёды выклікае аб'ёмныя зрокавыя асацыяцыі. Фальклорная паэтычная вобразнасць, народна-песенны спосаб мыслення ў спалучэнні з аўтарскім філасофскім падтэкстам ствараюць у “Казках жыцця” той універсальны быццыйны сэнс, які прадстаўляе духоўныя канцэпты беларускага народа.

Літаратура:

1. Колас, Я. Зб. тв. : у 20 т. / Я. Колас ; рэд. тома Т.С. Голуб ; падрыхт. тэкстаў і камент. Т.С. Голуб [і інш.] ; Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы. — Мінск : Беларус. навука, 2009. — Т. 7. — 502 с.